

РОЗДІЛ 8

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ

УДК 343.8

ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ НА ГУМАННЕ СТАВЛЕННЯ ТА ПОВАГУ ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ

GUARANTEES THE RIGHT OF CONVICTED TO IMPRISONMENT FOR HUMANE TREATMENT AND RESPECT FOR HUMAN DIGNITY

Василюк І.М.,
адвокат

Стаття присвячена розгляду існуючих підходів до визначення поняття гарантій права, зокрема сконцентровано увагу на дослідженні гарантій реалізації права засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення та повагу людської гідності. Визначено, що нормативне закріплення механізмів дотримання прав засуджених на гуманне ставлення та повагу людської гідності є найбільш ефективною гарантією.

Ключові слова: позбавлення волі, права засуджених, принцип гуманізму, повага до прав і свобод людини.

Статья посвящена рассмотрению существующих подходов к определению понятия гарантий права, в частности сконцентрировано внимание на исследовании гарантий реализации права осужденных к лишению свободы на гуманное отношение и уважение человеческого достоинства. Определено, что нормативное закрепление механизмов соблюдения прав осужденных на гуманное отношение и уважение человеческого достоинства является наиболее эффективной гарантией.

Ключевые слова: лишение свободы, права осужденных, принцип гуманизма, уважения прав и свобод человека.

The article deals with the existing approaches to the definition of security rights, and in particular focused attention on research guarantees the right of convicted to imprisonment for humane treatment and respect for human dignity.

Formulated the following definition of legal guarantees of rights of persons sentenced to imprisonment for humane treatment and respect for their human dignity: a system enshrined in the norms of penal law conditions, tools, techniques and methods by which ensured the realization of this right, and in case of violation or unreasonable restrictions – activities of vested appropriate authority for their protection and conservation. The main role of the guarantees is to create a situation in which the right proclaimed sentenced to imprisonment for humane treatment and respect for their human dignity was the actual state of each person who is in prison conditions.

Guarantees the right of prisoners to prison for humane treatment and respect for their human dignity must be: 1) Ukraine CEC rules governing constituent elements of this right; 2) the supervision and control of its implementation (such supervision and control and act as a form of violations); 3) establishing the legal responsibility of staff of penal institutions; 4) definition of mechanisms to appeal decisions or inaction regarding the right personnel sentenced to imprisonment for humane treatment and respect for their human dignity; 5) prevent violations of law sentenced to imprisonment for humane treatment and respect for their human dignity.

Determined that the statutory mechanisms for the rights of prisoners to humane treatment and respect for human dignity is the most effective guarantee. However, summarized the conclusion that the penal legislation in its current form does not meet existing needs and not a necessary strong foundation for the right of those sentenced to imprisonment for humane treatment and respect for their human dignity.

Key words: prison, prisoners' rights, principle of humanism, respect for human rights and freedoms.

Сучасна правова дійсність України негативно характеризується тією обставиною, що встановлення певних прав людини і громадянина в тому або іншому законі не є показниками їх реальності. Відомо, що і в конституціях держав із тоталітарним режимом правління були проголошені широкі права і свободи, однак вони були лише задекларовані. Велике значення має саме реальне забезпечення прав та свобод людини і громадянина, що є однією із найважливіших ознак демократичної, правової держави [1, с. 101]. Особливо гостро це питання, як правильно посилається А. І. Грушицький, постає відносно засуджених до позбавлення волі, що перебувають в ізоляції та під повним віданням адміністрації установ виконання покарань [2, с. 62].

Гарантування є найважливішим чинником реального забезпечення прав і свобод особи разом з їх визнаванням, дотриманням і повагою. Воно здійснюється за допомогою специфічних засобів – гарантій, що надають усім елементам правового статусу особи реального змісту, завдяки яким стає можливим безперешкодне здійснення прав і свобод, їх охорона від можливих протиправних посягань і захист від незаконних порушень [3, с. 130].

Питання реалізації права засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення та повагу людської гідності розглядали різні науковці, такі як: К. А. Автухов, А. П. Гель, Т. А. Денисова, О. Г. Колб, Н. В. Коломієць, О. В. Лисодєд, І. С. Михалко, А. Х. Степанюк, В. М. Трубников,

І. С. Яковець та ін. При цьому проблематику саме гарантій забезпечення цього права в науковій спільноті детально не розглядали.

Метою статті є розгляд правової категорії гарантій реалізації права засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення та повагу людської гідності.

Усі можливі гарантії реалізації прав та свобод людини і громадянина поділяють на загальні (загальносоціальні), до яких відносять політичні, економічні, соціальні та духовні (культурні) гарантії, та власне правові, юридичні (спеціальні) [4, с. 246-247, 250]. Правові (юридичні) гарантії прав і свобод людини та громадянина – це правові норми та інститути, які забезпечують можливість безперешкодного здійснення прав особи, їх охорону, а в разі протиправних посягань – захист і поновлення [3, с. 98].

Основною особливістю юридичних гарантій є те, що вони повинні бути виражені закріплені в законодавстві спеціальними засобами, у т. ч. й засобами забезпечення прав і виконання обов'язків всіма громадянами й посадовцями. Загальна властивість правових гарантій законності полягає у тому, що вони мають бути виражені й закріплені в законі, а щодо діяльності кримінально-виконавчої служби – у КВК України. Саме закону належить указувати, як варто охороняти законність, забезпечувати дотримання й виконання законів, запобігати їх порушенню [2, с. 64].

У науковій літературі виділяються наступні загальні гарантії: компетентність органів держави (йдеться про наділення відповідних органів необхідними повноваженнями); установлення відповідальності як посадових осіб, так і громадян за неналежну реалізацію своїх прав та обов'язків; установлення конституційних принципів та основ процедурно-процесуального порядку захисту й відновлення порушених та обмежених прав громадян [5; 6]. Інші вчені включають до змісту юридичних гарантій заходи: а) нагляду й контролю за правомірністю поведінки суб'єктів права з метою виявлення випадків правопорушень; б) правового захисту; в) юридичної відповідальності; г) запобіжні та інші правоохоронні заходи; д) процесуальні форми охорони прав та обов'язків (включаючи форми застосування правоохоронних заходів); е) профілактики й попередження правопорушень; є) міжнародного контролю за дотриманням прав, законних інтересів і виконанням обов'язків [7, с. 3].

Водночас з-поміж ознак, які притаманні гарантіям прав і свобод людини та громадянина, виділяють такі: 1) нормативна визначеність – гарантії прав і свобод зазначені в текстах нормативно-правових актів; 2) доцільність – властивість гарантії забезпечувати процес реалізації прав і свобод особи; 3) системність – узгодженість і взаємопов'язаність гарантій між собою; 4) фундаментальність – закріплення основних прав та свобод людини; 5) універсальність – вплив гарантій прав і свобод на всі сфери суспільного життя певної держави; 6) стабільність – гарантії існують постійно і використовуються суб'єктами правовідносин; 7) забезпеченість державою – держава створює умови для реалізації гарантій прав і свобод, а в разі їх порушення – застосовує заходи примусу; 8) пріоритетність – закріплення гарантій в одному з перших розділів конституції, а також їх закріплення в міжнародних актах; 9) індивідуальність – поширення гарантій на певну особу за певних обставин; 10) загальність – належність гарантій усім особам, незалежно від віку, статі, громадянства тощо [8, с. 4].

Відповідно до цього видається можливим сформулювати наступне визначення юридичних гарантій забезпечення права засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення та повагу їх людської гідності: це система закріплених у нормах кримінально-виконавчого законодавства умов, засобів, прийомів та способів, завдяки яким забезпечується реалізація цього права, а у випадку його порушення чи необґрунтованого обмеження – діяльність наділений відповідними повноваженнями суб'єктів з їх захисту та охорони. Головна роль гарантій полягає у тому, щоб створити обстановку, при якій проголошене право засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення та повагу їх людської гідності стало фактичним станом для кожної особи, що перебуває в умовах позбавлення волі.

У зв'язку з цим, трансформуючи визначення, надане В. В. Карелініним щодо гарантій забезпечення принципів застосування заходів заохочення і стягнення в процесі виконання покарання у виді позбавлення волі [9, с. 93-94], до розглядуваної нами проблеми, можемо стверджувати, що гарантіями реалізації права засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення та повагу їх людської гідності повинні виступати: 1) норми КВК України, що регламентують складові елементи цього права; 2) забезпечення нагляду і контролю за його реалізацією (такий нагляд і контроль і виступатимуть формою виявлення порушень); 3) встановлення юридичної відповідальності персоналу установ виконання покарань; 4) визначення механізмів оскарження рішень або бездіяльності персоналу щодо забезпечення права засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення та повагу їх людської гідності; 5) попередження порушень права засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення та повагу їх людської гідності.

Як нами вже вказувалось, зміст права засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення та повагу їх людської гідності становить широке коло аспектів: а) забезпечення виконання покарання виключно в порядку та на підставах, визначених законом та етичними правилами (сюди входить і запровадження належних умов відбування покарання, і застосування різноманітних заходів впливу на поведінку засудженого тощо); б) орієнтування роботи із засудженими на забезпечення їх ресоціалізації після звільнення, вирішення наявних проблем та задоволення потреб; в) створення всіх необхідних умов для реалізації засудженими своїх прав та свобод; г) мінімізація негативних наслідків позбавлення волі та виключення невинуватих обмежень; д) ввічливе поводження з особами, позбавленими волі. Отож, усі вони повинні знайти своє відображення у чинному кримінально-виконавчому законодавстві України.

Варто зазначити, що найбільш дієвою гарантією має бути саме нормативне регулювання процесу виконання-відбування покарання та визначення в ньому основних складових елементів права засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення та повагу їх людської гідності.

На перший погляд, ця гарантія начебто знайшла своє втілення у КВК України у повному обсязі. Приміром, Т. В. Рудник зазначає, що після проголошення незалежності ситуація з імплементацією міжнародних стандартів щодо поводження із засудженими у законодавство України почала змінюватись. У ч. 1 ст. 9 Конституції України закріплено, що всі міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства. На відповідність положень КВК України 2003 року Основному Закону у ст. 2 встановлюється, що кримінально-виконавче законодавство складається з чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (Виправно-трудолий кодекс України не містив такої статті). Частина 1 ст. 1 КВК України включає положення, що метою кримінально-виконавчого законодавства є «запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими», це впливає з Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження й покарання. Стаття 8 КВК України визначає, що засуджені мають право на гуманне ставлення до себе, повагу гідності, властивої людській особистості. Важливими, з точки зору гуманізму, є норми КВК України ч. 2 ст. 7 про те, що держава бачить у засудженому перш за все людину, наділену правами і обов'язками». Як бачимо, ці положення спрямовані на гуманізацію кримінально-виконавчої системи України і відповідають міжнародним стандартам з прав людини [10].

У свою чергу О. В. Лисодед констатує, що зміни до КВК України, які частково удосконалили правовий статус засуджених до позбавлення волі, вносились: у 2005 році – Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення права засуджених і осіб, які тримаються під вартою, на листування з питань, пов'язаних з порушенням прав людини»; у 2006 році – Законом України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України»; у 2010 році – Законами України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо забезпечення прав засуджених осіб в установах виконання покарань» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення права на листування осіб, які тримаються під вартою, та засуджених осіб»; у 2013 році – Законом України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо порядку та умов відбування покарання»; у 2014 році – Законом України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів», новели якого зводяться до наступного.

За визначенням О. В. Лисодеда, засуджені до позбавлення волі дочекалися чергового розширення своїх прав. Але потрібен ще й дієвий механізм їх реалізації, створити чи удосконалити який та забезпечити його виконання в установах виконання покарань повинна ДПтС України [11].

Однак за ретельнішого дослідження норм кримінально-виконавчого законодавства виявляємо низку положень, що суперечать принципу гуманізму та не відповідають міжнародно-правовим стандартам з прав людини і поведіння із засудженими. Є й інші проблеми правового та практичного характеру, детерміновані неналежним нормативно-правовим забезпеченням діяльності персоналу установ виконання покарань та деякими хибними, за висновком О. Г. Колба та В. В. Коваленка, теоретичними поглядами на шляхи їх вирішення [12, с. 72].

Ще категоричніше висловлюється з цього приводу О. П. Доробалюк, зазначаючи, що досліджена думка переважної частини вітчизняних пенітенціаріїв показала: останні зміни в кримінально-виконавчому законодавстві України у напрямку гуманізації відбування покарань засудженими зумовили лише певні, у т. ч. фінансові, труднощі у реалізації основних положень Закону і не мають нічого спільного з європейськими аналогами [13, с. 77]. Прикладів такого викривленого підходу наведено чимало. У Т. В. Рудюк викликає занепокоєння ситуація, коли у розділі III КВК України глава «Режим у колоніях та способи його забезпечення» розміщена перед главами, що визначають умови тримання, права та обов'язки засуджених. Тобто не дотримано пріоритету загальних прав і свобод людини, внаслідок чого відбувається порушення прав засуджених, принципу гуманізму. Така ситуація часто виправдовується саме режимними вимогами. Частина 2 ст. 102 КВК України містить положення, що «режим у колоніях має зводити до мінімуму різницю між умовами життя в колонії і на свободі, що повинно сприяти підвищенню відповідальності засуджених за свою поведінку і усвідомленню людської гідності». Однак цьому положенню суперечать численні обмеження, встановлені іншими статтями Кодексу та підзаконними нормативними актами. Важко пояснити становище, за якого засуджені обмежені в праві на короткострокові побачення зі своїми родичами, на телефонні розмови (статті 110, 138, 139, 140 КВК України) [14, с. 77].

К. А. Автухов зазначає, що прийнятими змінами до КВК України фактично здійснено зменшення обсягу прав засуджених та покладання на них додаткових обов'язків з одночасним розширенням прав адміністрації. Найбільш спірний момент змін – це оновлення ч. 3 ст. 121 КВК України. До ухвалення Закону ця норма передбачала, що «із засуджених, які злісно ухиляються від роботи, вартість харчування, одягу, взуття, білизни, комунально-побутових та інших наданих послуг утримується з коштів, які є на їхніх особових рахунках. У разі відсутності в засудженого коштів на особовому рахунку виправна колонія має право пред'явити йому позов через суд». Очевидно, що вона стосувалася лише тих засуджених, які «злісно ухиляються від роботи», і, звісно за умов, коли було де працювати, що робити. За таких умов вартість їх перебування в колонії за відсутності коштів на особових рахунках могла стягуватися судом з їх доходів, які вони отримуватимуть після звільнення, на волі. Нова редакція надала адміністрації установ право стягувати через позови до суду вартість утримання в колонії з усіх засуджених, які не працюють. І вже не має значення, чи забезпечує установа (держжава) можливість засудженим заробляти кошти, чи ні, чи бажає працювати особа, чи ні – платити за перебування в колонії прийдеться усім. Значно обмежено роль громадськості в діяльності органів і установ виконання покарань. Так, у новій редакції ст. 25 КВК України: «Об'єднання громадян, релігійні та благодійні організації, окремі особи в порядку, встановленому цим Кодексом і законами України, можуть

надавати допомогу органам та установам виконання покарань у виправленні засуджених і проведенні соціально-виховної роботи». Повноваження щодо можливості безпосередньої участі у виправленні і ресоціалізації засуджених та проведенні соціально-виховної роботи з ними скасовані. Крім того, нова редакція абз. 2 ч. 6 ст. 59 КВК України передбачає можливість відвідування без судових рішень представниками адміністрації виправного центру жилих приміщень, де проживає засуджений із сім'єю. У зв'язку з цим виникає питання стосовно дотримання права членів сім'ї засуджених на недоторканість житла. Зміни містять в собі ще велику кількість подібних «покрашень».

Необгрунтованою та недоцільною видається й норма стосовно надання засудженим, які відбувають стягнення у виді поміщення у дисциплінарний ізолятор, карцер або переведення до приміщення камерного типу (одиначної камери), телефонних розмов в порядку виключення, лише з метою виховного впливу або у зв'язку з винятковими особистими обставинами. За такого підходу, у разі необгрунтованих дій адміністрації колонії, засуджений фактично позбавляється можливості повідомити про це сторонніх осіб та реалізувати право на правову допомогу. Крім того, у ряді випадків він навіть не може попередити родичів про перебування в умовах жорсткої ізоляції та причини неявки, приміром, на побачення. Це створює зайві ускладнення для родичів засудженого, які у жодному разі не можуть каратися за вчинене порушенням діяння. Водночас, надання адміністрації колонії права вирішувати, чи надати засудженому телефонну розмову, чи ні, створює міцне підґрунтя для маніпулювання для персоналу. Найбільшою проблемою К. А. Автухов називає те, що зміни розробляються суб'єктом, на якого в подальшому покладатиметься їх практична реалізація. За такого підходу нормотворчість ДПтС України завжди матиме ухил у бік зменшення власного навантаження та зменшення відповідальності, що не дозволить провести оптимізацію цього процесу [15, с. 104].

На думку І. С. Яковець, виключно каральний характер має заборона паління у дисциплінарних ізоляторах, карцерах, приміщеннях камерного типу (одиначних камер). Незрозуміло, як саме може поліпшити стан режиму або виховної роботи із засудженими заборона вивішувати фотографії, репродукції, листівки, вирізки з газет та журналів на стінах, тумбочках, ліжках та робочих місцях; тримати тварин, займатися городництвом. Доволі безглузди видаються й заборони: «готувати та вживати їжу у непередбачених для цього місцях», оскільки в установах виконання покарань взагалі місць для приготування їжі не передбачається; «користуватися (...) електроенергією (...) поза межами виробничих об'єктів колонії», бо з цієї норми випливає неможливість засуджених голитися електричними бритвами, читати зі світлом тощо у житлових приміщеннях. Зміни до ст. 111 Кодексу, нібито покликані упорядкувати короткочасні виїзди за межі виправних і виховних колоній, насправді передбачають позбавлення осіб, які відбувають покарання у виправних колоніях мінімального рівня безпеки, можливості отримати дозвіл на короткочасний виїзд за межі колонії у зв'язку з винятковими обставинами. Тобто має місце значне звуження правового становища засуджених. На цій підставі вказаний вчений робить висновок, що проголошений гуманізм та поліпшення умов відбування покарання з одночасним забезпеченням належного поведіння із засудженими, дотримання їх прав і свобод, поважне ставлення до людської гідності залишаються на рівні декларацій, що межує з лицемірством. У підсумку системний аналіз існуючих спроб перетворень процесу виконання кримінальних покарань та наведені вище підходи дають підстави для висновку, що запропоновані в останні роки позитивні зміни не знайшли свого втілення у практичну діяльність ДКВС України та залишилися на рівні декларацій [16, с. 48-49].

І наведеним нормативні прогалини не вичерпуються. Додаткові ускладнення та невиправдані обмеження застосовуються до засуджених на рівні підзаконних нормативних актів, на що вже неодноразово зверталась увага у науковій літературі. Приміром, аналізуючи норми виправно-трудового законодавства, А. Х. Степанюк та В. С. Батиргарєєва зазначають, що положення гуманізму, що знайшли відображення і закріплення в одних нормах, не повинні знецінюватися в підзаконних відомчих нормативних актах. Натомість є випадки, коли відомчий нормативний акт містить норми, які передбачають додаткові обмеження для засуджених, не зафіксовані у кримінально-виконавчому законі [16, с. 70].

Залишаються без очікуваних Правила внутрішнього розпорядку СІЗО та установ виконання покарань. В доповідях правозахисних організацій минулих років вказується на процес прийняття цих документів без врахування низки зауважень громадськості та науковців. Так само не зазнав змін критикований Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі» № 1348/5/572.

Зауваження до зазначених документів не припинили надходити до ДПТСУ та Міністерства юстиції України [18].

Також в Україні продовжується неналежне виконання рішень ЄСПЛ у пенітенціарній сфері. Заходи, що спрямовані на виконання цих рішень, не відображають вимог, що містяться у них, та, найчастіше, є віддаленими від потенційних ефективних результативних кроків у цьому напрямку. Оскільки переважна більшість скарг до ЄСПЛ стосується тримання в неналежних умовах, то Україну цілком вірогідно може очікувати прийняття пілотного рішення у зв'язку із відсутністю ефективних превентивних та компенсаційних заходів для жертв катувань та іншого неналежного поводження, як це вимагається у контексті ст. 13 Конвенції [18]. А одним із способів виконання таких рішень є як раз зміна чинного кримінально-виконавчого законодавства.

У підсумку наведене свідчить, що кримінально-виконавче законодавство в існуючому виді не відповідає наявним потребам та не виступає необхідним міцним підґрунтям для реалізації права засуджених до позбавлення волі на гуманне ставлення та повагу їх людської гідності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баглай М. В. Конституционное право Российской Федерации : учебн. для ВУЗов / М. В. Баглай, Б. Я. Габричидзе. – М. : Издательская группа ИНФРА-М – КОДЕКС, 1996. – 499 с.
2. Грушицкий А. І. Реалізація права на правову допомогу засудженими до позбавлення волі : Дис... канд. юрид. наук за спец. : 12.00.08 / А. І. Грушицкий ; Національна академія внутрішніх справ. – К., 2012. – 200 с.
3. Пашинський В. Й. Конституційно-правовий статус військовослужбовців в Україні : Дис... канд. юрид. наук за спец. : 12.00.02 / В. Й. Пашинський ; Національна академія оборони України. – К., 2007. – 206 с.
4. Рабінович П. М. Права людини і громадянина / П. М. Рабінович, М. І. Хавронюк. – К. : Атіка, 2004. – 464 с.
5. Малеин Н. С. Повышение роли закона в охране личных и имущественных прав граждан / Н. С. Малеин // Советское государство и право. – 1974. – № 6. – С. 41–48.
6. Погребной И. М. Теория права : учебное пособие / И. М. Погребной, А. М. Шульга. – Х., 1998. – 148 с.
7. Селиверстов В. И. Международный контроль как средство охраны правового статуса лиц, отбывающих наказания / В. И. Селиверстов // Правовые и организационные основы функционирования органов, исполняющих наказания : Тр. Акад. МВД России / Под. ред. Наташева А. Е. – М. : Акад. МВД России, 1995. – С. 3–20.
8. Пересуньмо В. Класифікація юридичних гарантій трудових прав громадян / В. Пересуньмо // Право України. – 2000. – № 2. – С. 93–95.
9. Карелін В. В. Правове регулювання застосування заходів заохочення та заходів стягнень у процесі відбування покарання у виді позбавлення волі : Дис. ...канд. юрид. наук за спец. : 12.00.08 / В. В. Карелін. – Х., 2014. – 216 с.
10. Рудник Т. В. Відповідність норм кримінально-виконавчого законодавства України міжнародним стандартам з прав людини і поводження із засудженими / Т. В. Рудник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : //http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=376
11. Лисодєд О. В. Новели кримінально-виконавчого законодавства щодо адаптації правового статусу засуджених до позбавлення волі до європейських стандартів / О. В. Лисодєд [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // http://dspace.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/10028/1/Lusoded_15-19.pdf
12. Коваленко В. В. Підвищення ролі органів виконання покарань з реалізації завдань кримінально-виконавчої політики України / В. В. Коваленко, О. Г. Колб // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2011. – № 2. – С. 66–77.
13. Доробалюк О. П. Проблемні питання соціально-правового захисту персоналу державної пенітенціарної служби України / О. П. Доробалюк // Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби. – 2014. – № 3 (7). – С. 76–85.
14. Рудник Т. В. Гуманістичне спрямування реформ у сфері виконання кримінального покарання у виді позбавлення волі і поводження із засудженими / Т. В. Рудник // Судова апеляція. – 2009. – № 1. – С. 65–70.
15. Автухов К. А. Сучасна практика реформування нормативної бази, що регулює діяльність Державної кримінально-виконавчої служби України / К. А. Автухов, І. С. Яковець // Часопис Академії адвокатури України. – 2014. – № 2. – Т. 7. – С. 100–106.
16. Яковець І. С. Теоретичні та прикладні засади оптимізації процесу виконання кримінальних покарань : монографія / І. С. Яковець. – Х. : Право, 2013. – 392 с.
17. Степанюк А. Х. Принцип гуманізму в кримінально-виконавчому праві / А. Х. Степанюк, В. С. Батиргарєєва // Питання боротьби зі злочинністю : збірник наукових праць НДІВПЗ. – 1999. – Вип. 3. – С. 62–88.
18. Права в'язнів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://helsinki.org.ua/prava-v-yazniv/>